

ЯЗЫКОЗНАНИЕ

УДК 811.111'42'25:398.91(=161.3)

А. Д. Балмачэнка

Навук. кір. – Т. В. Лазоўская, ст. выкладчык

АСАБЛІВАСЦІ ПЕРАКЛАДУ ПРЫКАЗАК З БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ НА АНГЛІЙСКУЮ

У дадзеным артыкуле параўноўваюцца беларускія і англійскія выслоўі, якія адлюстроўваюць не толькі лінгвістычныя, але і культурныя асаблівасці абедзвюх моў, і вызначаюцца спосабы іх перакладу. Прыказка нясе ў сабе маральна ўзважаны, мудры погляд на жыццё як на сістэму адносін чалавека да свету, да грамадства, да радзімы і роду, сям'і. Выслоўі адлюстроўваюць культурныя і гістарычныя асаблівасці мовы і звязаны з рэаліямі, уласцівымі для дадзенай краіны. Пры перакладзе прыказак трэба ўлічваць гэтыя адрозненні, каб не выклікаць непаразуменняў паміж носьбітамі моў і прадстаўнікамі розных культур.

У выніку шматгадовага вывучэння мовы, быту, звычаяў свайго народа І. І. Насовіч зазначыў: «Беларусы ўсе факты, усе выпадковасці чалавечага жыцця, усе ўчынкі, як добрыя, так і дрэнныя, і ўсякае нават меркаванне пра што-небудзь падводзяць пад мерку прыказак сваіх...» [1, с. 3] Амаль усе беларускія прыказкі вылучаюцца такімі асаблівасцямі, як сцісласць, выразнасць, вобразнасць. Прыказка нясе ў сабе маральна ўзважаны, мудры погляд на жыццё як на сістэму адносін чалавека да свету, да грамадства, да радзімы і роду, сям'і [2, с. 9].

Мэтай дадзенага артыкула з'яўляецца параўнанне беларускіх і англійскіх прыказак, якія адлюстроўваюць не толькі лінгвістычныя, але і культурныя асаблівасці абедзвюх моў, і вызначэнне спосабаў іх перакладу.

Па гістарычных прычынах у беларускай мове шмат прыказак звязаны з праблематыкай узаемаадносін паміж багатымі і беднымі. Напрыклад, выслоўе «Абяцаў пан футра, ягонья словы цёплыя» ўжываецца ў якасці іранічнай ацэнкі чыіх-небудзь няздзейсненых абяцанняў. У англамоўнай культуры гэтая ж прыказка будзе гучаць

наступным чынам: «*Between promising and performing a man may marry his daughter*» [3]. Іранічнае адценне выраза застаецца, але рэалія змяняецца на іншую.

Прыказкі, звязаныя з заганамі і хібамі людскімі, таксама характэрныя для беларускай мовы. Да прыкладу, выраз «*Забаронены плод салодкі*» ўжываецца ў дачыненні да чаго-небудзь прывабнага і спаскуслівага, што заўсёды прыцягвае. На англійскую мову прыказка можа перакладацца літаральна: «*The forbidden fruit is always the sweetest*» [3] або «*Stolen pleasures are the sweetest*» [3]. Такім чынам, выраз, звязаны з Бібліяй, не выклікае непаразуменняў паміж носьбітамі абедзвюх моў.

Іншая прыказка «*Цікаўнай Варвары сабакі нос адарвалі*» гаворыцца як уніклівы адказ суразмоўніку на яго залішняю цікаўнасць і імкненне ўведаць што-небудзь [1, с. 447]. Пры перакладзе трэба ўлічваць, што літаральная перадача рэаліі з'яўляецца немагчымай, таму ў англійскай мове існуе аналаг «*Curiosity killed a cat*» [3], які будзе мець той жа самы сэнс.

Пра таго, хто па-ранейшаму застаецца ўпартым, не мяняе сваіх звычак і нораву, беларус з неадабрэннем скажа «*Воўк ліняе, ды нораву не мяняе*». Літаральны пераклад у гэтым выпадку будзе з'яўляцца прычынай непаразумення, таму на англійскай мове ёсць некалькі аналагаў, звязаных з жывёламі: «*The wolf may lose his teeth, but never his nature*» [3] або «*A leopard cannot change its spots*» [3]. А таксама аналаг, дзе размова ідзе пра чалавека: «*The thief is sorry he is to be hanged, but not that he is a thief*» [3].

Пра таго, хто неаднойчы робіць аднолькавыя памылкі або злачынствы, з асуджэннем скажуць: «*Дурань не той, што спатыкаецца, а той, хто на тым жа месцы двойчы робіць гэта*». На англійскай мове гэта прыказка будзе гучаць «*Fool me once, shame on you, fool me twice, shame on me*» [3], што будзе блізкім пры перакладзе, але можна заўважыць асаблівасць: у англійскім выразе акцэнт зроблены на першай асобе, а ў беларускай мове пра чалавека ідзе гаворка ў трэцяй. Гэта, магчыма, звязана з адказнасцю за свае ўчынкі і індывідуалізмам, якія больш характэрны для англійскай культуры.

У беларусаў працавітасць і розум заўсёды заахвочваліся, і гэта адлюстроўваецца ў прыказках. Нягледзячы на рэлігійнасць, існуе выраз «*На Бога спадзявайся, але й сам старайся*», які ўжываецца як парада разлічваць не на каго-небудзь, а на свае ўласныя сілы. На англійскую мову прыказка перакладаецца так «*God helps those who*

help themselves» [3]. Такім чынам, можна заўважыць, што адказнасць за свае ўчынкi характэрна для беларусаў не менш, чым для прадстаўнікоў англійскай культуры.

Працавітасць заўсёды лічылі адметнай рысай характару беларускага народа, таму існуе шмат выказаў, якія адлюстроўваюць рэаліі і патрабуюць асаблівай увагі пры перакладзе на англійскую мову. Напрыклад, «Калі ўлез у дугу – не кажы: “не магу”» гавораць, калі хто-небудзь хоча ўхіліцца ад абавязкаў ці абяцанняў і не выконваць тое, што трэба, да канца. На англійскай мове гэта прыказка будзе гучаць такім чынам: «*In for a penny, in for a pound*» [3], і рэаліі, ужытыя ў гэтым выразе, а іменна назвы грошаў, з’яўляюцца адметнымі для замежнай культуры. Іншы выраз «*Без працы не будзеш есці калачы*» гучыць як павучанне працаваць, але зразумелым ён будзе толькі носьбітам моў славянскага паходжання. Таму пры перакладзе ўжываецца аналаг «*A cat in gloves catches no mice*» [3]. Але недастаткова быць працавітым, каб дасягнуць нейкіх поспехаў, трэба яшчэ мець упартасць і смеласць для пачатку новай справы: «*Вочы страшацца, а рукі зрабляць*». На англійскай мове выраз са значэннем ‘баішся пачынаць што-небудзь, але пры жаданні і старанні ўсё зробіцца’ гучыць так: «*What the eye fears, the hands do*» [3]. Такім чынам, вынік любой справы ў руках самога чалавека. Беларус скажа «*Дзе п’юць, там і льюць*», маючы на ўвазе, што ў вялікай справе не абысціся без страт. Аналагам пры перакладзе будзе выраз «*You cannot make an omelette without breaking a few eggs*» [3]. Несупадзенне звязана з розніцай у гастронамічных перавагах двух народаў.

Нягледзячы на адказны падыход да працы, беларусы лічаць, што залішня руплівасць можа нашкодзіць не менш, чым лянота. Пра чалавека, які перастараўся і вельмі старанна аднёсся да справы, скажуць «*Застаў дурня богу маліцца, дык ён лоб разаб’е*», а на англійскую мову гэты выраз можна перакласці амаль што літаральна «*Give a fool enough rope, and he will hang himself*» [3]. Вынік будзе кепскім, калі за работу бярэцца адразу некалькі чалавек, таму з асуджэннем пра безадказныя адносіны да справы, калі адзін спадзяецца на другога, гавораць «*Дзе нянек многа, там дзіця бязнога*». Пры перакладзе на англійскую мову існуюць некалькі аналагаў, напрыклад, «*Too many cooks spoil the broth*» або «*Many commanders sink the ship*» [3].

Беларусы шануюць добрыя ўзаемаадносіны паміж людзьмі, асабліва бачна гэта ў дачыненні да сям’і і сяброўства. Прыказка «*Пад чорным лесам спаткаўся чорт з бесам*» ужываецца ў выпадку, калі два чалавека ні ў чым не хочуць саступіць адзін аднаму пры сутыкненні

поглядаў, інтарэсаў, характараў. Літаральны пераклад немагчымы з-за розніцы культур, таму некалькі варыянтаў аналагаў магчымы: «*Diamond cut diamond*» [3] або «*When Greek meets Greek*» [3].

Пра чалавека, сваяцтва з якім выклікае сумненне гавораць «*Пень гарэў, а чорт хвост пагрэў, іскра пала і радня стала*». Перакласці гэтую прыказку нельга, таму на англійскай мове ў гэтым выпадку ўжываюць выраз «*A thirty-second cousin*» або «*A forty-second cousin*» [3].

Выслоўе «*Бачым сучок у воку брата свайго, а бярвяна ў сваім не заўважаем*» ужываецца ў дачыненні да чалавека, які бачыць у іншых нават дробныя недахопы, а ў сябе не заўважае і вялікіх. На англійскай мове ў гэтым выпадку будзе ўжывацца прыказка «*People who live in glass houses should not throw stones*» [3].

Асобныя пачуцці таксама знаходзяць адлюстраванне ў беларускіх прыказках. Да прыкладу, пра каханне можна пачуць «*Даганяючы не нацалуешся*» ў выпадку, калі патрэбна сказаць, што сілай не прымусіш палюбіць сябе. Аналагам на англійскай мове з'яўляецца выраз «*You may lead a horse to the water, but you cannot make him drink*» [3].

Пра неадпаведнасць вонкавага выгляду і сутнасці чаго-небудзь або каго-небудзь існуе прыказка «*Зверху міла, а ўсярэдзіне гніла*», якая перакладаецца амаль што літаральна: «*A honey tongue, a heart of gall*». Калі сітуацыя супрацьлеглая і па ўчынках, справах, паводзінах відаць, што за чалавек, гавораць «*Бачна па вочках, што ходзіць па ночках*». У англійскай мове аналагам з'яўляецца прыказка «*He that commits a fault thinks everyone speaks of it*» [3].

Пра залішне асцярожнага чалавека іранічна кажуць «*Баязліўцу і заяц – воўк*» або «*У страху вочы па яблыку*». Абодва гэтыя выразы не будуць зразумелымі пры літаральным перакладзе, таму замест іх ужываецца прыказка «*Cowards die many times before their death*» [3].

Людзі заўсёды задумваліся пра сваю будучыню, таму аптымістычныя або песімістычныя прыказкі характэрныя для абедзвюх культур. У цяжкі час, выражаючы ўпэўненасць, што няўдачы мінуцца, а надзеі збудуцца, беларус скажа: «*Будзе мёд і ў Сідаравай калодзе*». Гэты выраз адлюстроўвае рэалію, якая не мае адпаведніка ў англійскай культуры, таму пераклад будзе наступным: «*Fortune knocks at least once at every man's gate*» [3]. Прыказка «*Альбо дожджык, альбо снег, альбо будзе, альбо не*» ўжываецца ў выпадках няўпэўненасці, калі невядома, ці збудзецца што-небудзь задуманае. Нягледзячы на тое, што перакласці яе можна амаль літаральна «*Who can tell – maybe rain or maybe snow, maybe yes or maybe no*» [3], існуе таксама аналаг «*Even Your Grandma Wouldn't Know Whether It'll Be Rain Or Snow*» [3]. Надзею пачуць у бліжэйшы час што-небудзь новае

выказваюць прыказкай «*Пераначуем – болей пачуем*», якая не можа перакладацца літаральна, але ў тым жа сэнсе для англійскай культуры характэрны выраз «*Don't cross the bridges before you come to them*» [3].

Такім чынам, на працягу доўгага перыяду прыказкі вывучаліся толькі як частка фальклору, але зараз яны шырока ўжываюцца як у пісьмовых крыніцах, так і ў размовах паміж людзьмі. У адрозненне ад іншых фальклорных жанраў, прыказкі самастойна не бытуюць, а, выкліканыя канкрэтнай жыццёвай з'явай, у патрэбны момант устаўляюцца ў маўленне як афарыстычнае закончанае суджэнне, праверанае вопытам многіх пакаленняў. Выслоўі адлюстроўваюць культурныя і гістарычныя асаблівасці мовы і звязаны з рэаліямі, уласцівымі для дадзенай краіны. Пры перакладзе прыказак трэба ўлічваць гэтыя адрозненні, каб не выклікаць непаразуменняў паміж носьбітамі моў і прадстаўнікамі розных культур. Як вядома, асноўным прынцыпам, якім кіруюцца пры перакладзе з'яўляецца падбор найбольш дакладнага эквівалента да моўнай адзінкі, але калі прыказка не мае прамога аналага, то можа быць падабраны блізкі ў сэнсавых і стылістычных адносінах адпаведнік [1, с. 25-26]. Літаральны пераклад з'яўляецца рэдкім сродкам, але можа выкарыстоўвацца пры адсутнасці характэрных выключна для адной з культур рэалій.

Спіс літаратуры

- 1 Лепешаў, І. Я. Слоўнік беларускіх прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. – Мінск: «Бел. асац. «Конкурс», 2006. – 544 с.
2. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / склаў Ф. Янкоўскі. – 3-е выд., дапрац., дап. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – 491 с.
- 3 Skyeng [Electronic resource]. – Mode of access: <https://skyeng.ru/articles/anglijskie-poslovicy-i-pogovorki/>. – Date of access: 13.05.2024.

УДК 811.161.1'42'37:398.92

Д. М. Дорогань

Науч. рук. – Е. И. Холякко, канд. филол. наук, доцент

ПО ЩУЧЬЕМУ ВЕЛЕНИЮ: К СЕМАНТИЧЕСКИМ ИСТОКАМ ВЫРАЖЕНИЯ

В статье рассматривается узуальная и контекстуальная семантика русского фразеологизма «по щучьему велению». Цель работы заключается в выявлении семантических истоков фразеологизма.